

Латковська Т. А.,
докт. юрид. наук, професор,
професор кафедри конституційного,
адміністративного і фінансового права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ – ВИДАТНИЙ ДОКУМЕНТ ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

Стаття присвячена дослідженню Загальної декларації прав людини. Автор аналізує значення Загальної декларації прав людини, історію її прийняття, основні групи прав, закріплених декларацією та статті, присвячені обов'язкам людини перед суспільством.

Ключові слова: права людини, День прав людини, Загальна декларація прав людини, Конституція України.

Статья посвящена исследованию Всеобщей декларации прав человека. Автор анализирует значение Всеобщей декларации прав человека, историю ее принятия, основные группы прав, закрепленных декларацией и статьи, посвященные обязанностям человека перед обществом.

Ключевые слова: права человека, День прав человека, Всеобщая декларация прав человека, Конституция Украины.

The article is sanctified to research of General declaration of human rights. An author analyses the value of General declaration of human rights, history of her acceptance, basic groups of the rights, envisaged by declaration and the articles sanctified to the duties of man before society.

Keywords: human rights, Day of human rights, General declaration of human rights, Constitution of Ukraine.

Щороку 10 грудня відзначається в країнах світу як День прав людини. Ця дата присвячена дню прийняття видатного документа в історії людства – Загальної декларації прав людини [1]. Якщо поринути у давнину, то у всіх народів завжди існували різні кодекси – моральні чи правові, які спрямовувалися на захист людської гідності та визначали межі втручання державної влади у життя будь-якої людини. Але, як правило, відносини, що виникали між владою та людиною завжди були об'єктивно нерівними. Тож запровадження єдиної міжнародної системи захисту прав людини стало одним із найважливіших завдань людства.

Відомо, що міжнародне співробітництво держав у галузі прав людини відбувається у формі розробки певних стандартів та прийняття державами зобов'язань дотримуватись цих стандартів у своєму внутрішньому законодавстві, використовуючи їх у повсякденній діяльності. Міжнародним товариством в рамках ООН вироблено ряд документів, які містять у собі норми, що стосуються прав людини.

Першим таким документом стала Загальна декларація прав людини, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Загальна декларація прав людини 1948 р. стала видатним документом в історії людства, документом, який отримав найвищу оцінку серед інших міжнародних документів. Вона виникла як результат реалізації пропозиції про включення в проект Статуту ООН розділу про права людини. Однак, у зв'язку з тим, що згаданий розділ через свою складність поставив під загрозу прийняття основної частини проекту, було вирішено його зі Статуту вилучити і замінити на Декларацію.

Загальна декларація прав людини отримала всезагальне визнання і головна причина цього криється у самому змісті Загальної декларації, яка компактно, точно і зрозуміло викладає сучасну концепцію прав людини.

Загальновідомо, що права людини виступають невід'ємним елементом людської особистості і людського буття. Тому процес формування концепції прав людини, пройшовши довгий шлях, тісно пов'язаний з історією розвитку суспільства. Питання прав людини виступають надзвичайно важливою проблемою як внутрішнього так і зовнішнього правового розвитку. Забезпечення прав людини – той критерій, за яким оцінюється досягнутий рівень демократії суспільства [2].

Сьогодні міжнародна спільнота відзначає 66-річчя знаменної події в історії людської цивілізації – прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини. Саме цим документом

започатковано процес створення системи міжнародних стандартів у галузі прав людини, набуття ними універсального характеру. З прийняттям Декларації людство отримало надію – надію на право кожного бути вільною людиною, жити у світі без насильства, дискримінації, бідності, війни, екологічних катастроф.

Загальна декларація прав людини є і найавторитетнішим джерелом міжнародних норм щодо прав людини. Її перекладено принаймні 375 мовами. Вона мала рекомендаційний характер, містила 30 статей, зміст яких був уточнений і розвинутий через інституції міжнародних угод, регіональних та національних конституцій та законів.

Загальна декларація прав людини була прийнята абсолютною більшістю голосів: із 56 делегацій, що брали участь у голосуванні, 48 проголосували за. Голосів «проти» не було, а 8 делегацій країн утрималися (в тому числі СРСР). Відносини соціалістичних країн до документа пояснювались на той час ідеологічними мотивами, негативно оцінюючи якість документа, як «неудосконалений» та «недопрацьований». Як факт історії слід визнати те, що, по-перше, на протязі наступних десятиліть текст Загальної декларації у Радянському Союзі не публікувався, довгі роки вважався «антирадянською» літературою і вперше був офіційно оприлюднений лише у роки «перебудови» і, по-друге, делегації СРСР в подальшому при розгляді в ООН документів, які посилалися на Загальну декларацію прав людини, ніколи не голосували проти і навіть при цьому не утримувалися при голосуванні.

Загальна декларація прав людини вважається першим центральним документом в галузі прав людини.

Перший варіант декларації запропонував канадець Джон Хамфрі, який народився в 1905 році в канадській провінції Нью-Брансуик. Навчаючись в університеті та вивчаючи торгівлю і юриспруденцію, Джон Хамфрі займався юридичною практикою. З часом став одним з професорів університету Макгілл, де отримав визнання як фахівець з міжнародного права.

Незважаючи на значну роль канадця Джона Хамфрі в підготовці Декларації, канадський уряд спочатку утримався при голосуванні за прийняття проекту, проголосувавши тільки за його остаточний варіант. Канадський адвокат, дипломат і вчений Джон Хамфрі був головним архітектором Загальної декларації прав людини. Роль Дж. Хамфрі як основного автора першого проекту Декларації залишалася невідомою до 1988 року. Він не хотів заявляти про своє авторство, пояснюючи це тим, що завершальний текст Декларації був плодом роботи сотень людей.

Основою другого варіанту структури Загальної декларації прав людини, який запропонував Рене Кассен, став проект, підготовлений Джоном Хамфрі. Рене Кассен народився у 1887 році – французький юрист, лауреат Нобелівської премії миру і премії ООН з прав людини 1968 року, голова Європейського суду з прав людини в 1965-1968 роках, у 1941-1943 рр. – міністр юстиції в уряді Франції, перший президент Міжнародної асоціації юристів-демократів, завідувач кафедри фіскального та цивільного права одного з паризьких університетів. Прийняття Загальної декларації прав людини було абсолютно важливим кроком. У теорії і практиці міжнародного права або організацій не було більш революційної події, ніж визнання того, що права людини є справою міжнародного значення.

Останній варіант Загальної декларації прав людини починається з преамбули, яка містить сім абзаців, наголошуючи на аспекти, що беруться до уваги. Основний текст Декларації формує чотири групи прав людини.

Перша група (ст. 3-11) проголошує такі права людини, як право на життя, на свободу і на особисту недоторканність, на заборону рабства.

Друга група (ст. 12-17) проголошує права людини в громадянському й політичному суспільстві.

Третя група (ст. 18-21) проголошує духовні, публічні й політичні свободи, такі як [свободу віросповідання](#) й [свободу асоціацій](#).

Четверта група (ст. 22-27) визначає соціальні, економічні й культурні права.

За запропонованим варіантом Рене Кассена останні три статті Декларації об'єднують всю структуру в єдине ціле. Саме ці статті присвячені обов'язкам людини перед суспільством і накладають заборону [зловживання правами](#) на шкоду тій меті, яку заклала в них ООН.

Відповідно до Декларації, основним елементом, для визнання прав і свобод людини є гідність особистості. Вона кваліфікується як невід'ємна властивість, тому що притаманна «усім членам сім'ї від народження, визначає рівність їх прав і свобод, поводження у відношенні один до одного у дусі братерства» (ст. 1). Зовсім очевидно, що перша частина цієї статті схожа зі статтею 1 французької «Декларації прав людини і громадянина». Однак при цьому необхідно розуміти, що поняття свободи і рівності кожної сторони, які змагалися у другій половині ХХ ст. розумілися та застосовувалися по-своєму.

У статті 2 проголошувалася можливість володіти всіма правами і свободами без будь-якої різниці. Рівність прав і свобод означає, що кожна людина повинна володіти ними незалежно від раси, статі, мови, релігії, політичних переконань, соціального стану, національності, проживання на території незалежної держави, або на підопічній чи території без самоврядування (ст. 2).

Зі статті 3 починається констатація окремих прав людини. Так, у статті дається загальне розуміння громадянських і політичних прав, що включають право на життя, свободу й особисту недоторканість. Далі, у наступних статтях 4-21 вони перераховуються та конкретизуються. Причому із змісту статей виходить, що громадянські права не пов'язуються з приналежністю до громадянства держави, а лише з членством у суспільстві. Тому ці права поширюються рівною мірою на громадян і іноземців, що мешкають на території держави. Саме наявність статусу громадянина певної країни є необхідною умовою надання політичних прав.

Звідси до громадянських прав належать: неприпустимість рабства або підневільного стану, неприпустимість катування, жорстоке і принижуюче людську гідність поводження і покарання, право на правосуб'єктність, рівність усіх перед законом, право на відновлення порушених прав, право на судовий розгляд, неприпустимість свавільного арешту, затримання або вигнання, презумпція невинності, право на особисте життя, недоторканість житла, таємницю кореспонденції. Право на вільне пересування і вибір місця проживання, право шукати притулку, рятуючись від переслідування по політичних мотивах, право на створення сім'ї і рівність сторін у шлюбі, право на громадянство, право володіння майном, право на свободу думки, совісті, переконань, право на свободу мирних зборів і асоціацій. До політичних прав відноситься право на участь у керуванні країною безпосередньо або через своїх представників.

Стаття 22 є вступною та узагальнюючою у відношенні соціально-економічних і культурних прав. У статті підкреслюється їхня значимість для забезпечення гідності і вільного розвитку особистості і визначаються засоби і форми їхньої реалізації, а саме: національні зусилля, міжнародне співробітництво, наявність відповідної структури і ресурсів. Декларація закріплює такі соціально-економічні і культурні права: право на працю і створення професійних спілок, право на відпочинок, право на достатній життєвий рівень, медичне обслуговування і соціальне забезпечення, право на освіту, право на участь у культурному житті і користування благами наукового прогресу (ст. 23-27).

У Декларації підкреслюється взаємозв'язок громадянських, політичних і соціально-економічних прав, необхідність встановлення такого соціального і міжнародного правопорядку, при якому вони можуть бути цілком здійснені (ст. 28).

Обов'язки людини впливають із сутності його перебування у суспільстві рівних собі громадян. В трьох пунктах статті 29 Загальної декларації прав людини містяться наступні вимоги: виконувати «обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особистості»; враховувати допустимість передбаченого законом обмеження державою прав і свобод індивіда; визнавати та поважати права і свободи інших осіб; виконувати справедливі вимоги моралі; дотримуватися норм громадського порядку; діяти з метою загального добробуту в демократичному суспільстві; поступати таким чином, щоб «здійснення цих прав і свобод ні в якому разі» не суперечило «цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй».

Таким чином у Декларації встановлено, що «кожна людина має обов'язок перед суспільством» (п.1 ст. 29). Взаємозумовленість прав особистості і обов'язками перед суспільством пояснюється тим, що тільки суспільство може забезпечити «вільний і повний розвиток особистості» (ст. 29). Відсутність детального трактування обов'язків особистості мотивується тим, що Статутом ООН була поставлена задача «знову затвердити віру в права людини», тому саме правам у Декларації приділяється першорядне значення.

Трактуючи права і свободи людини як невід'ємну властивість особистості, Декларація закріплює їхнє домінуюче положення, зменшуючи цим виключну роль держави у визначенні статусу особистості. Це виявляється у встановленні конкретних вимог до правомірних обмежень прав і свобод людини з боку держави. Вони виражаються в такому: 1) ґрунтуються на законі; 2) здійснюються з метою «поваги прав і свобод інших, задоволення вимоги моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» (ст. 29). Причому, допускаючи можливість обмеження прав і свобод у виняткових випадках, Декларація в імперативній формі забороняє «будь-якій державі, групі осіб або окремим особам займатися діяльністю або чинити дії, спрямовані до знищення прав і свобод» (ст. 30).

Загальна декларація була прийнята у вигляді резолюції Генеральної Асамблеї ООН, закріплені в ній норми, як було зазначено, мають рекомендаційний характер. Тобто, вони бажані, але не обов'язкові для держав – членів ООН. Але все ж, оцінюючи юридичне значення і силу положень Декларації, слід зазначити, що саме проголошені в Загальній декларації основні права і свободи розглядаються сьогодні більшістю країн як юридично обов'язкові договірні норми. На Декларацію

часто посилаються при тлумаченні національного законодавства з прав людини, а також у судовій практиці. Вміщені в Декларації принципи і норми постійно розвиваються і уточнюються у процесі укладення нових міжнародних угод. Завдяки міжнародному визнанню норм Загальної декларації в конституціях більше ніж 150 країн світу перелік, зміст і припустимі обмеження прав і свобод, які містяться в Декларації, перетворилися на загальновизнані звичаєві норми міжнародного права, тобто на міжнародні стандарти прав людини, яких мають дотримуватися всі країни світу.

Цей документ був переведений на безліч мов світу. Елеонора Рузвельт назвала Декларацію «Великою хартією вольностей» для всього людства (тому Декларацію іноді називають Хартією прав людини). В 1950 році ООН заснувала День прав людини, що відмічається у день прийняття Декларації.

І хоча положення Декларації мали рекомендаційний характер, вони були покладені в основу розбудови всієї системи міжнародного права. Так, у 1966 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Міжнародний пакт про громадянські й політичні права [3] та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [4], які разом із Загальною декларацією прав людини та двома додатковими протоколами до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права склали Міжнародний білль про права людини.

Нині Конституція України – основний Закон нашої держави [5] – увібрала фундаментальні положення Декларації, зокрема – про верховенство прав людини, рівність і непорушність прав, права людини на свободу і особисту недоторканість, на достатній рівень життя тощо. На порядку денному серед основних напрямів розвитку юридичної науки має стати дослідження реального стану здійснення та захищеності основоположних прав людини, дослідження проблеми ефективності юридичних гарантій прав і свобод людини і громадянина.

Література:

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року.
2. Громадянське суспільство і права людини: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, м. Харків, 9 груд. 2010 р. / редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. – 251 с.
3. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Документ ООН A/RES/2200 A (XXI).
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Документ ООН A/RES/2200 A (XXI). Статус Пакту (995 і17).
5. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року.